

האיום האיראני לחסימת מיצרי הורמוז: האתגר והמענה

עמוס ידלין ויואל גוז'נסקי

"איראן לא תחזור על הזהרתה... נושאת המטוסים של האויב עזבה לים עומאן בשל התמרון שביצענו. אני ממליץ ומדגיש לנושאת המטוסים האמריקאית לא לשוב למפרץ הפרסי".

אטאללה סאלחי, רמטכ"ל צבא איראן, 3 בינואר 2012

מבוא

בתחילת ינואר 2012 סיימה איראן תמרון ימי מהגדולים בתולדותיה ("ולאיית 90") ממזרח למיצרי הורמוז. תמרון זה, כמו אחרים דוגמתו בשנים האחרונות, הוא חלק מהכנות צבאיות וממסע תעמולה הכוללים איומים מפורשים לחסום את המצרים.¹ תמרונים והצהרות אלו נועדו להרתיע את הקהילה הבינלאומית מלתקוף את איראן וגם מלנקוט צעדים חריפים, מתחת לסף המלחמה עם איראן, כמו סנקציות משתקות או מצור ימי, ולהעלות את המחיר הפוטנציאלי העתידי של כל עימות אפשרי עמה. ההצהרות שאיראן לא תהסס לחסום את המצרים נעשו תכופות יותר וחריפות יותר, ונועדו לשכנע שיש בידה יכולת מבצעית למימוש הכוונה לחסום את המצרים בכל מערכה עתידית.² מטרת מאמר זה לעמוד על סיכויי התממשותם של איומי איראן ועל השלכותיו של תרחיש שבו תיפגע התעבורה הימית במצרים, בהם עוברים 40 אחוז מהסחר העולמי בנפט. תרחיש המרתיע את הקהילה הבינלאומית מהגברת הלחץ המדיני על איראן ומהפעלת כוח כלפי מתקני הגרעין שלה.

מצרי הורמוז נחשבים למעברים הימיים החשובים בעולם, וכל הפרעה לתנועת מכליות הנפט דרכם תשפיע מיד על שוק האנרגיה העולמי. 90 אחוז מייצוא הנפט מהמפרץ עובר במצרים הנתונים לריבונות עומאן ואיראן, שרוחבם במקום הצר

אלוף (מיל). עמוס ידלין הוא ראש המכון למחקרי ביטחון לאומי ויואל גוז'נסקי הוא חוקר במכון למחקרי ביטחון לאומי

ביותר אינו עולה על 33 ק"מ.³ רוחבו של נתיב השיט הבינלאומי בהם אף צר יותר – עשרה ק"מ. קרוב ל-17 מיליון חביות ביום עברו במצרים בשנת 2011, כלומר כ-15 מכליות ביום בממוצע, מסעודיה, איחוד האמירויות, כווית, איראן ועיראק (וגז נוזלי מקטר). כמות זו מיועדת ברובה לשווקים באסיה. מאפיינים אלו וכן שליטת איראן על כמה איים מרכזיים סמוך למצרים, מאפשרים לה, תיאורטית לפחות, לפגוע בתנועת כלי השיט בקלות יחסית, ולכן הם מהווים שיקול מהותי בכל תרחיש של עימות עתידי עמה.

לדעתנו, יכולתה של איראן לחסום את המצרים הרמטית ולאורך זמן, טענה המועלית מפעם לפעם,⁴ מוטלת בספק, ובידי הקהילה הבינלאומית כלים טובים מבעבר להתמודד עם כל הפרעה לתעבורה במצרים. יתר על כן, לו הייתה איראן מסוגלת לחסום את המצרים באופן אפקטיבי ולאורך זמן, הרי מהלך כזה מנוגד לאינטרס הבסיסי שלה, ועלול אף לסכן את יציבות המשטר שכן הוא יפגע בכלכלת איראן – בייבוא תזקיני נפט לאיראן, בייצוא נפט גולמי ממנה (כ-80 אחוז מהכנסות המשטר) – ויוביל לעימות עם צי ארצות-הברית ועם ציים נוספים שיש להם יתרון מבצעי ברור על פני הצי של איראן. אין זה מן הנמנע שפגיעה של איראן בחופש

השיט במצרים תגרום תגובה של ארצות-הברית, ובכלל זה, נוסף על פגיעה במרבית הנכסים הימיים של איראן, גם פגיעה אפשרית במתקנים אסטרטגיים באיראן בהם מתקני הגרעין. לפני שננתח את הרציונאל העומד מאחורי איומי איראן לחסום את המצרים, את היכולת "לשתק" את אספקת הנפט מהמפרץ, ואת החלופות לפעולה איראנית וסיכויי הצלחתן – שאלות מרכזיות בכל דיון בנושא – חשוב להכיר את היכולת של איראן אל מול התעבורה הימית במצרים וגם כלפי מתקני הנפט של

יכולתה של איראן לחסום את המצרים הרמטית ולאורך זמן מוטלת בספק, ובידי הקהילה הבינלאומית כלים טובים מבעבר להתמודד עם כל הפרעה לתעבורה במצרים

סעודיה ומדינות המפרץ המייצאות נפט. היכולת של איראן נחלקת לשני מרכיבי כוח צבאיים – הכוח הימי והכוח הטילי.

א. איום ימי ישיר שיופעל נגד התעבורה הימית במפרץ

בשל חולשת הצי האיראני הסדיר והעליונות הימית של ארצות-הברית בזירת המפרץ, נתנה איראן עדיפות לרכישה ולבנייה של מספר גדול של כלי שיט קטנים ומהירים (חלקם לא מאוישים), צוללות ננס, והסבה של ספינות אזרחיות למשימות צבאיות (צי משמרות המהפכה המפעיל כלים אלו קיבל את האחריות למפרץ בשנת 2007). חלק מכלי השיט של הזרוע הימית של משמרות המהפכה חמושים בטילים נגד ספינות, חלק הותאמו להנחת מוקשים ימיים ואחרים עמוסי חומר נפץ. אחד מהמניעים לאימוץ שיטות אלו הוא אפשרות ההכחשה, ומאחוריה המחשבה

שהתגובה על פגיעה של אמצעים אלו תהיה קשה פחות אם יהיה קשה להטיל על איראן את האחריות לפגיעה. הצי של איראן במפרץ אימץ אפוא מאפיינים של כוח גרילה לכל דבר: צוללות זעירות להנחתת לוחמי קומנדו וספינות מהירות המשמשות למשימות של "פגע וברח" בטקטיקת "נחיל" (*Swarm*), כלומר מספר רב של סירות חמקניות התוקפות בו בזמן. דווקא האופי ה"פרימיטיבי" של הטקטיקה האיראנית, הכמות ולא האיכות, עלול להציב אתגר לצי האמריקני בכל עימות אפשרי ולקזז את העדיפות שיש לצי החמישי. למשל, אמנם ארצות-הברית שיפרה את יכולת פינוי המוקשים (בכלל זה שימוש בפלטפורמות לא מאוישות), אך היא תזדקק לסיוע ממדינות אחרות במקרה של עימות עם איראן בכל האמור לפינוי מוקשים (לארצות-הברית יש "רק" ארבע שולות מוקשים המוצבות דרך קבע במפרץ). בשנים האחרונות רבו הדיווחים על התגרות של כלי שיט של משמרות המהפכה בכלי שיט של מדינות המערב במפרץ. אירועים אלו היו הפגנתיים יותר משגרמו נזק ממשי – הספינות לא הותקפו בפועל, אך פעולות ההתגרות הצביעו על הכוונות ועל היכולת של איראן. ההתגרות התכופה נועדה לשגר מסר לארצות-הברית, שאיראן רואה במפרץ את "החצר האחורית" שלה, והיא לא תהסס לגבות מחיר כבד אם תותקף, ובאחרונה – גם בתגובה להחרפת הסנקציות נגדה. בשנת 2011 הביעה ארצות-הברית דאגה מהחיכוך הגובר בין הציים, פעילות שכבר הביאה עליה במספר התקריות העלולות להסתיים בעימות כולל.⁵ התפתחויות אלו הביאו את ארצות-הברית להציע לאיראן לקיים "קו חם" בין הציים, אך היוזמה נדחתה בידי איראן בטענה שנוכחות ארצות-הברית במפרץ אינה לגיטימית.⁶

ב. איום עקיף בירי טילים על מתקני צבא והפקת אנרגיה בחופים

המערביים של המפרץ

איראן מחזיקה בארסנל טילי קרקע-קרקע הגדול ביותר במזרח התיכון. לפי הערכה, יש ברשותה מעל 1,000 טילים לטווחים שבין 150 ל-2,000 ק"מ.⁷ רוב הטילים – שאינם יעילים כדי לפגוע בתעבורה הימית במצרים – הם בעלי טווח מספיק לאיום ישיר על מתקני נפט קריטיים במדינות המפרץ. דרך פעולה זו אינה קשורה במישורין לפעולה יזומה של איראן במצרים, ועם זאת איראן מאיימת, שכל תגובה של ארצות-הברית על פעילותה במצרים תיענה במהלך נגדי, העלול גם לפגוע בתשתיות נפט במדינות המפרץ. בשל התיישנות צי המטוסים שלה וקשייה לקבל חלפים מקוריים מהמערב, בחרה איראן להתרכז בעיבוי הדרגתי אך שיטתי של הארסנל הבליסטי שלה. בד בבד היא גם מגדילה את הטווחים, משפרת את רמת הדיוק, את כוח ההרס של הטילים ופועלת לקיצור "זמני החשיפה" שלהם (התבססות על דלק מוצק). עקב כך גובר החשש במדינות המפרץ, שבמערכה אפשרית עם איראן יהיו המתקנים האסטרטגים שלהן חשופים לירי של טילים

רבים יותר ולמשך זמן ארוך יותר.⁸ בהתבטאות נדירה פירט אדמירל עלי שמחאני, שר ההגנה לשעבר של איראן ויועץ צבאי למנהיג העליון של איראן, עלי חמינאי, את אופי התגובה של איראן כלפי מדינות המפרץ אם יותקפו מתקני הגרעין שלה: "איראן תשגר בליץ של טילים על מדינות המפרץ... והטילים יכוונו לא רק אל בסיסים אמריקניים באזור אלא גם ליעדים אסטרטגיים כמו בתי זיקוק ותחנות כוח... המטרה תהיה להמם את מערכת הגנת הטילים האמריקנית בעזרת עשרות ואולי מאות טילים שישוגרו בו בזמן אל מטרות נבחרות".⁹ התקפה של איראן על מתקנים במדינות המפרץ, אם בסיסים של ארצות הברית ואם מתקני נפט מרכזיים, היא האיום הראשון במעלה על המשטרים. נציג של מלך סעודיה התבטא בעניין ואמר: "אנו מודאגים מפגיעה של טילים איראניים באתרי נפט יותר מאשר מהתקפות טרור... משום שנוכל לנקוט צעדי מנע נגד התקפות טרור, אך לא נגד טילים איראניים".¹⁰ משום שאיראן תתקשה לחסום הרמטית את המצרים, ומשום שכמעט ודאי שניסיון לחסימה יגרור עימות עם הצי האמריקני, שכוחו כאמור עולה על זה האיראני, החשש בקרב המדינות הוא, שהיא עלולה לשים דגש בהתקפת טילים על מדינות המפרץ.

על-פי הערכת האינטרסים שלה ויכולותיה, סביר להניח שאיראן תשקול לפעול נגד מדינות המפרץ, הצי האמריקני, והתעבורה הימית במפרץ, באחת משלוש חלופות מערכתיות המייצגות שלוש מערכות שונות של שיקולים אסטרטגיים:

מצרי הורמוז

1. הטרדה שיטתית, בעצימות נמוכה ולאורך זמן, בהיגיון של צמצום סיכונים ומזעור הנזק

לייצוא הנפט שלה. כל עוד יתאפשר לה, תתמקד איראן בהטרדה שיטתית, בעצימות נמוכה, של הספנות הבינלאומית, תוך כדי השארת המפרץ פתוח לייצוא הנפט שלה, ובניסיון לחמוק מאחריות לאירועים. במסגרת זאת, ייתכן שאיראן תשתמש בין השאר בספינות "אזרחיות" שעברו הסבה, תשתמש בטרור על-ידי שליחים ו/או תתרחק מעבר למים הטריטוריאליים שלה במאמץ לטשטש את "טביעת האצבע" שלה. בדרך זו היא מחד גיסא תפחית את הסבירות לעימות כולל עם הצי האמריקני, ומאידך גיסא תגבה מחיר יקר משוקי האנרגיה העולמיים, ולו בשל עליית פרמיית הביטוח – דרך פעולה זו תיצור אווירה של משבר ותשפיע

לרעה על השווקים. להערכתנו, איראן תתקשה לבסס יכולת הכחשה לאורך זמן, בייחוד נוכח הרגישות הגבוהה כלפי המתרחש במצרים והחרפת המאבק הבינלאומי בתכנית הגרעין שלה. יתרה מכך, גם בתרחיש "אופטימי" – חסימה חלקית ומוגבלת בזמן של המצרים ופעולה בינלאומית יעילה ומהירה לפתיחתם – ההשפעה של מערכה מוגבלת כזאת על שוק האנרגיה העולמי עלולה להקרין גם אל מעבר להשפעה הישירה של האירועים עצמם, וזה בשל החשש מפני מחסור מתמשך בנפט מהמפרץ.

2. ניסיון "רועש" לחסום את המצרים, בהיגיון של מעצמה אזורית המממשת את איומיה ומציבה "אגרוף ברזל" אל מול אויביה,¹¹ בתגובה על תקיפת מתקני הגרעין ואתרים אסטרטגיים אחרים שלה, אך גם במקרה שהסנקציות יחריפו והיא תידחק אל הקיר, איראן עלולה למקש נתיבי שיט מרכזיים ולנסות לפגוע במכליות נפט ובספינות משא היוצאות מן המפרץ ונכנסות אליו באמצעות ירי של טילי חוץ-ים. עם זאת, בשל חולשתו הבסיסית של חיל האוויר של איראן, היכולת הגבוהה של ארצות-הברית לשתק עמדות של טילי חוץ-ים, ויכולתה המשופרת לפתוח במהירות יחסית נתיב דרך שדות המוקשים, היא תוכל להערכתנו לפתוח את המצרים במחיר "נסבל". לפי הערכות "אופטימיות", ביכולתו של הצי החמישי של ארצות-הברית לפתוח את המצרים בפרק זמן של עד שבועיים, אך יש גם הערכות פסימיות יותר, ולפיהן יארוך הזמן כחודשיים.¹²

3. הרחבת המערכה מעבר לתעבורה במצרים, בהיגיון של הרחבת המערכה אל הבטן הרכה של האויב ובתגובה לפעילות נגדה. בשל מרכזיות המצרים יהיה קשה לתחום עימות על המצרים בזמן ובמקום. למשל, ארצות-הברית עשויה כאמור "להעניש" את איראן ולהרחיב את המערכה לשטחה, ואיראן מצדה עלולה לבחור לתקוף בטילי קרקע-קרקע או להפעיל תאי טרור כדי לפגוע במסופי נפט, מתקני עיבוד וזיקוק נפט במדינות המפרץ:

● **ירי טילי קרקע-קרקע.** להערכתנו, כל ניסיון לחסום את מצרי הורמוז יצליח רק חלקית. בשל כך חשוב לבחון אפשרות של ירי טילי קרקע-קרקע על מתקני נפט בחוף הערבי של המפרץ. גם דרך פעולה זו מלווה הצהרות של בכירים איראנים בשנים האחרונות (ראו לעיל). להערכתנו, השלכות של התקפה בטילי קרקע-קרקע על מתקני נפט במדינות המפרץ, אם אכן תפגע באותם מתקנים, עלולות להיות קשות יותר למשק האנרגיה העולמי אף מחסימה מוצלחת של המצרים, וזה בשל הפגיעה בהפקת הנפט עצמה לאורך זמן. עד כה, מרבית המחקרים בנושא השפעת עימות עם איראן על משק האנרגיה עסקו בהשפעה של הפרעה לחופש השיט במצרים, ותשומת לב מועטה, אם

בכלל, ניתנה במחקר הגלוי לאפשרות שאיראן תבחר לפגוע במתקני נפט באמצעות שימוש בטיילי קרקע-קרקע.¹³

לנוכח איומים שלה לפגוע במתקני נפט אסטרטגיים במדינות המפרץ, עמלו מדינות אלה בשנים האחרונות לשפר את יכולת ההגנה מפני טילים ברכישת מערכות פטריוט PAC-3 (וכוונה לרכוש בעתיד מערכות AEGIS ו-THAAD), אך חלקן ככל הנראה עדיין לא מבצעות. משום שבשטחה העתודות העולמיות המוכחות הגדולות ביותר של נפט, היותה בעלת יכולת ההפקה הגדולה ביותר בעולם ויצואנית הנפט הגדולה ביותר בעולם, סעודיה עלולה להיות היעד המרכזי להתקפות של איראן. התקפה מוצלחת על מתקני נפט מרכזיים בממלכה, כמו ראס טנורה או אבקי (מתקן שגודלו שלושה קמ"ר והמעבד שני שליש מכל הנפט של סעודיה), הנמצאים בטווח של עד 300 ק"מ מאיראן, תהיה הרסנית לשוק האנרגיה העולמי.

עם זאת, חשוב להדגיש שמחקר ראשוני (גלוי) שפורסם בשנת 2011 מלמד, שיכולת זו של איראן מוגבלת, וכי האיום הטיילי שלה על תשתיות הנפט במפרץ מוצג לרוב באופן מוגזם.¹⁴ יתר על כן, סביר להניח שאיראן תבקש למנוע תגובה חריפה ביותר של ארצות-הברית ותחשוש מהרחבת העימות לכדי פגיעה בבעלות בריתה של ארצות-הברית. לפיכך איום של איראן למטרות הרתעה לפני אירוע תקיפה אפשרי לא יהיה זהה לשיקולי עלות-תועלת של מנהיגי איראן בבואם לממש את האיום לאחר תקיפה. עם זאת, איראן עלולה להשתמש גם בהתקפות נקודתיות מן האוויר, מן הים ומן היבשה על כמה מתקנים קריטיים. יתרה מכך, הנחת היסוד בהערכות שלעיל בדבר גודל הארסנל של איראן ומידת הדיוק של הטיילים אינה עדכנית ולוקה בהערכת חסר. לבסוף, המשמעות הפסיכולוגית של התקפה על מתקן מרכזי בסעודיה עלולה להצית גם היא בהלה בשווקים, בלי קשר ישיר למידת הנזק בפועל.

● **חבלה וטרור.** בעשור האחרון הותקפו מתקני נפט ומכליות במצרי הורמוז או בסמוך להם. בשנת 2002 נפגעה המכלית הצרפתית *Limburg* מחוץ למצרים מסירת מירוץ עמוסת חומרי נפץ. בפיגוע שיוחס לאל-קאעדה נהרג אדם אחד ו-90,000 חביות נפט נשפכו לים. מקרה דומה היה הניסיון שנכשל להטביע את המכלית היפנית *M-Star* במצרים בשנת 2010. גם פיגוע זה נעשה בידי ארגון המסונף לאל-קאעדה ("גדודי עבדאללה עזאם"). איראן עלולה לאמץ מתווה דומה. באפריל 2011 אירעה תקרית בין כלי שיט בריטי שעגן בבחריין לבין ספינה, איראנית כנראה, עמוסה בחומר נפץ, שניסתה לטענת הבריטים להתנגש בה במתווה דומה לפיגוע בספינה האמריקנית *USS Cole* בנמל עדן בתימן בשנת 2000.¹⁵ תוצאות התקריות מלמדות עד כמה קשה להטביע

מכליות נפט בשל גודלן, המבנה הפנימי שלהן ותכונות הבערה של הנפט. התוצאה: עמידותן מפני התקפה של טילי חוץ-ים ומוקשים גבוהה יותר מזו של ספינות קרב.¹⁶ נוסף על ניסיונות לפגוע במכליות, איראן עלולה לפגוע במתקני נפט בחוף הערבי של המפרץ, בראש ובראשונה במחוז המזרחי של סעודיה, שם היא נהנית גם מתמיכה מסוימת של האוכלוסייה השיעית שהיא רוב באזור. בשנים האחרונות הקצתה סעודיה משאבים לא מבוטלים והקימה בעזרת ארצות-הברית כוח (30,000 איש) שכל מטרתו להגן על מתקנים אסטרטגים בממלכה ובראשם מתקני הנפט. כוח זה הוקם כחלק מלקחי הניסיון הכושל של אל-קאעדה לפגוע במתקן הנפט באבקיך בשנת 2006. יצוין כי בשלהי שנת 2011 חלה עלייה בהיקף אירועי האלימות בקרב השיעים באזורי הנפט, ונראה שהם נעשים אלימים מפעם לפעם, מה שעלול להשליך גם על ביטחון מתקני האנרגיה באזור.

להערכתנו איראן יכולה לפגוע בזרימת הנפט מהמפרץ באמצעות הפרעה לשיט הבינלאומי במצרים לפרקי זמן קצרים בלבד, ולו בשל המחויבות האיתנה של ארצות-הברית לשמור על זרימת נפט חופשית מהמפרץ. בעקבות איומים מפורשים של אישים איראנים לחסום את המצרים הצהירה ארצות-הברית: "כל הפרעה לתנועה החופשית במצרים תהיה בלתי נסבלת – הצי האמריקני יתמודד עם כל הפרעה מרושעת שכזאת."¹⁷ בינואר 2012 דווח כי ממשל אובמה אף העביר מסר ישיר ברוח זו למנהיג איראן, חמנאהי, ובו נאמר, שכל הפרעה לשיט הבינלאומי במצרים היא "מעבר על קו אדום", שיגרור תגובה של ארצות-הברית.¹⁸ ואכן, למרות איומיה של איראן, ארצות הברית ועמה בריטניה וצרפת המשיכו להעביר אוניות מלחמה בדרכן מהמפרץ ואליו דרך מייצרי הורמוז.¹⁹

איראן יכולה לפגוע בזרימת הנפט מהמפרץ לפרקי זמן קצרים בלבד, ולו בשל המחויבות האיתנה של ארצות-הברית לשמור על זרימת נפט חופשית מהמפרץ

בשלהי מלחמת איראן-עיראק, במה שנודע כ"מלחמת המכליות", בעקבות פגיעה של איראן בכלי שיט נתנה ארצות-הברית ליווי למכליות של כווית (Operation Earnest Will) אל המפרץ וממנו, ובמקרה אחד, לאחר שפריגטה אמריקנית עלתה על מוקש איראני, האמריקאים פגעו בחלק הארי של הכוח הימי האיראני השמיש במפרץ (Praying Operation Mantis). מזכיר ההגנה של ארצות הברית, ליאון פאנטה, בתגובה על איומי איראן, אף הציב

את חומרת הנושא יחד עם פיתוח נשק גרעיני באיראן: "הבהרנו שארצות-הברית לא תבליג על חסימת מצרי הורמוז... זהו עוד קו אדום עבורנו (נוסף על הפיתוח הגרעיני)... אנחנו נגיב על זה."²⁰ ראש המטות המשולבים, מרטין דמפסי, אמנם הכיר ביכולתה של איראן "לסגור את המצרים לפרק זמן", אך הבהיר כי ארצות-

הברית תפעל לפתוח אותם: "אנו משקיעים ביכולות להבטיח שאם זה יקרה, ארצות־הברית תוכל להביס אותם".²¹

ארצות־הברית מקיימת נוכחות ימית ואווירית לא מבוטלת במפרץ, ויש לה בסיסים ברוב מדינות המפרץ הערביות בראשם המפקדה האזורית של פיקוד המרכז האמריקני בקטר, ומפקדת הצי החמישי בבחריין. חלק מהכלים העומדים כיום לרשות הקהילה הבינלאומית כוללים גם נוכחות צבאית בינלאומית גוברת מלבד זו האמריקאית בקרבת המצרים.²² בין השאר צרפת פתחה ב־2009 בסיס ימי ואווירי באיחוד האמירויות וישנם כמה כוחות משימה בינלאומיים, הפועלים מבחריין, שייעודם – שמירת חופש השיט באזור. בתחילת 2012 דווח כי האמריקאים, לאור המתרחש עם איראן, הגדילו את סדר הכוחות המוצבים דרך קבע במפרץ "כדי שיוכלו להתמודד טוב יותר עם כל התפתחות אפשרית מול איראן".²³ עם זאת, חובתנו לבחון מה ההשפעה על ייצוא הנפט מהמפרץ אם בכל זאת איראן תבחר לפגוע בתעבורה במצרים, במתארים שתוארו לעיל. חסימה אפשרית של המצרים תפגע בחלק הארי של יצוא הנפט מהמפרץ, בראש ובראשונה מצד סעודיה. לשם השוואה, תחילת המערכה בעיראק (2003–12–3) הביאה לגריעת 2.3 מליון חביות נפט ביום בעוד כיבוש כווית על־ידי עיראק (1990–8–1) הביא לגריעת 4.3 מליון חביות נפט ביום מהשווקים.²⁴

להפרעה לתעבורה במייצרים עשויות להיות השלכות כלכליות ואף פוליטיות משמעותיות באיראן עצמה, בשל תלותו המכרעת של המשטר בייצוא נפט גולמי (הכנסות צפויות של כ־100 מיליארד דולר בשנת 2012). בשונה ממדינות המפרץ הערביות ומעיראק, איראן מייצאת את רוב הנפט שלה דרך המצרים. כ־90 אחוז מהייבוא לאיראן ו־99 אחוז מהייצוא שלה נעשה בדרך הים, הרוב הגדול – דרך מצרי הורמוז.²⁵ איראן מפיקה כשלוש מליון וחצי חביות נפט ומייצאת כשני מליון חביות נפט ביום (הערכה כי בגלל "הזדקנות" השדות הקיימים ועקב העיצומים איראן מאבדת כ־300,000 חביות נפט ביום). גריעת ייצוא הנפט של איראן עלולה ליצור עודף ביקוש מידי. עם זאת, "נשק הנפט" העיקרי של איראן אינו גריעת הנפט שלה מן השווקים, אלא האפשרות לפגוע בייצוא הנפט של מדינות המפרץ.²⁶

צמצום הפגיעה האיראנית במשק האנרגיה העולמי

אם בכל זאת תבקש איראן לחסום את המצרים (חלופות א+ב), יש בידי ארצות־הברית ובעלות בריתה כלים טובים מבעבר לצמצם חלק מההפרעה למעבר הנפט: א. שימוש במלאים אסטרטגיים. מרבית הרזרבות העולמיות נמצאות כיום בידי ארצות־הברית וסין, והן מספיקות על־פי הערכות ל־45–90 יום (כ־1.5 מיליארד חביות). מאגרים אלו יכולים לזרום לשוק הבינלאומי, ובתוך זמן קצר להגדיל את היצע הנפט הזמין ולמתן עלייה במחיר. שימוש בהם יכול למנוע מצב שבו

זעזוע נפט ישתק מידית את הפעילות הכלכלית העולמית השוטפת.²⁷ שחרור נפט ממלאים אסטרטגיים הוא צעד חריג (נפט שוחרר מהמאגרים לאחר פלישת עיראק לכווית בשנת 1991, ולאחר פגיעת הוריקן "קטרינה" ב-2005), אך ב-23 ביוני 2011 הודיעה הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה (IEA) על שחרור 60 מיליון חביות נפט מהמלאים האסטרטגיים החל בחודש יולי (כ-2 מיליון חביות ביום). עקב כך ירדו אמנם מחירי הנפט, אך בתוך כמה ימים הם שבו ועלו. הצעד החריג הוסבר בהפרעות בהספקת הנפט מלוב ובמצב הכלכלי בעולם. צעד נוסף שנוסה בהצלחה מסוימת בתחילת שנות התשעים, עם כיבוש כווית, היה לאחסן נפט (לא מכור) במאגרים (גם במכליות) בסמוך לשווקים. הזרמת רזרבות של כלל מדינות ה-IEA בקצב מרבי תוכל אפוא לפצות על איבוד 14 מיליון חביות נפט ביום למשך חודש (מתוך 17 מיליון חביות ביום העוברות במצרים).²⁸

ב. **שימוש בנתיבים חלופיים.** בסעודיה קיים צינור "מזרח-מערב" הנמתח לאורך 1,400 ק"מ מאבקיך במזרח הממלכה ועד יבוע בים האדום, והקיבולת שלו 5 מיליון חביות נפט ביום (צינור זה מזרים כעת ככל הנראה חצי מהקיבולת שלו משום שמרבית הנפט נשלח מסעודיה לשווקים במזרח). אם ניתן יהיה להגדיל את הקיבולת שלו, אזי נפח זה בתוספת שחרור הנפט מהמאגרים האסטרטגיים אמור לכסות על אובדן הנפט מהמפרץ לתקופה של עד 90 יום. במקביל לצינור נפט זה יש צינור גז טבעי (בקיבולת של 500,000 מ"ק ביום). יש עוד צינורות בשטח סעודיה, כמו הצינור מבצרה לריאד ומשם לים האדום (IPSA) שנעשה בו שימוש לייצא נפט מעיראק בזמן מלחמת איראן-עיראק. השמשה של חלק מהקו (המזרים כעת גז טבעי) בתוך שטח סעודיה אפשרית בטווח הארוך גם להזרמת נפט מכווית (שהיא המדינה היחידה המייצאת נפט בכמויות משמעותיות שאין לה נמל מחוץ למצרים). קיים גם הצינור מדהרן לצור (Tapline), העובר בשטחה של ירדן, שהשימוש בו הופסק עקב תמיכתה של ירדן בסדאם חוסיין במלחמת המפרץ הראשונה. לשני צינורות אלו יחדיו קיבולת של 2.15 מיליון חביות נפט ביום. בנוסף, עיראק מפיקה כ-2.5 מיליון חביות נפט ביום ואפשר להזרים חלק מכמות זו בצינורות קיימים לתורכיה ולסוריה (וזה משום שרק כמחצית מייצוא הנפט מעיראק עובר במצרים, אם כי גם צינורות אלו היו יעד לחבלות ולטרור בשנים האחרונות). לבסוף, יש צינור, שהנחתו הושלמה בשלהי שנת 2011, העוקף את המצרים בתוך שטח איחוד האמירויות, מאבו דאבי לפוג'יירה. הצינור היה אמור להתחיל להזרים נפט בינואר 2012, אבל בגלל עיכובים הוא צפוי להתחיל לפעול באמצע 2012.²⁹ הצינור, שעלותו עד כה נאמדת בכ-3.3 מיליארד דולר, יוכל להזרים עד 2.5 מיליון חביות נפט ביום, כמות קרובה ליכולת ההפקה הכוללת של האמירויות. גז טבעי מוזרם מקטר לאיחוד האמירויות ולעומאן משנת 2007, בכמויות קטנות ולרוב לצריכה מקומית, דרך צינור "דולפין". צינור זה מזרים גז

בתפוקה נמוכה בין השאר בשל מחלוקות בין מדינות המפרץ. נוסף על הנחת צינורות "עוקפי הורמוז", אפשר בשיטות שונות, ובהן הכנסת כימיקלים, להגביר את תפוקת הצינורות הקיימים. למשל, על-פי הערכה, השימוש ב"תוספים" אלו בצינור "מזרח-מערב" יגביר את התפוקה שלו ב־65 אחוז, ליותר משמונה מיליון חביות נפט ביום (הדבר ימנע מעבר במייצרים אך ייקר את שינוע הנפט מכיוון שמרביתו מיועד לשווקים באסיה).³⁰ לטווח הארוך ניתן גם לחבר את מערכת הצינורות של סעודיה עם זו של עומאן, וכך להימנע מהצורך לעבור במצרים. בשלב זה הפוטנציאל אינו ממומש בגלל מחלוקות טריטוריאליים ורצון של מדינות המפרץ להימנע ממעבר מקור ההכנסה היחיד שלהן בשטחן של שכנותיהן. בעת משבר בעתיד ובהעדר חלופה של הובלה ימית, ייתכן שינוי במערכת הצינורות.

ג. **ניצול עודף כושר הייצור של סעודיה.** סעודיה היא המדינה היחידה עם כושר תפוקה עודף (Swing Capacity) משמעותי. על-פי הצהרותיה כושר הייצור העודף שלה עומד על ארבעה מיליון חביות נפט ביום, כמות העולה על כלל כושר התפוקה של איראן.³¹ עם זאת, יש המעריכים שיכולת ההפקה של סעודיה אינה עולה על 12.5 מיליון חביות נפט ביום – לאור העובדה כי סעודיה מפיקה 10 מיליון חביות נפט ביום (ינואר 2012), המרווח בעודף כושר הייצור עומד כעת על 2.5 מיליון חביות נפט ביום. יכולת זו עולה על סך כל ייצוא הנפט האיראני.³² סעודיה ועמה מדינות "המועצה לשיתוף פעולה במפרץ" (GCC) האיצו בחודשים האחרונים את קצב הפקת הנפט כדי למתן עליות מחירים אפשריות – הן עשו זאת חד-צדדית בשל סירובן של איראן, עיראק וונצואלה להגדיל את מכסת התפוקות של אופ"ק. לפיכך יהיה אפשר לשנע את יתרת יכולת ההפקה של סעודיה, 2.5 מיליון חביות ביום, במערך הצינורות הקיים. יתר על כן, דווח כי סעודיה הסכימה להגביר את קצב התפוקה שלה כדי לספק את הכמות הנדרשת במקרה שהנפט של איראן יגרע מהשווקים עקב הסנקציות עליה או בעקבות צעדי ענישה אשר תנקוט איראן עצמה.³³

סיכום

להערכתנו תנסה איראן להימנע ממערכה כוללת במפרץ, מערכה שעלולה לגבות ממנה מחיר צבאי, מדיני וכלכלי יקר. ואולם היא תמשיך לאיים בסגירת המצרים, איום המשרת אותה היטב למטרות הרתעה אסטרטגית, תוך ניצול התנאים הגיאוגרפיים הייחודיים של המצרים והרגישות העולמית לכל זעזוע בשוק האנרגיה העולמי. לראיה, גם בשיא "מלחמת המכליות" (1984–1987) נשאר המצרים פתוחים, מה גם שניסיון לסגור אותם מנוגד לחוק הבינלאומי ועשוי להיחשב בצדק עילה למלחמה עם איראן.³⁴ הדיון בנושא בשנים האחרונות מתבסס

על ההנחה, שאיראן מתכוונת לחסום את המצרים, אך להערכתנו כוונה זו אינה מובנת מאליה משום שאינה עולה בקנה אחד עם האינטרסים שלה.

היכולת של איראן לחסום את המצרים ביעילות ולאורך זמן גם היא אינה מובנת מאליה משום שכל פעולה כזאת תביא מיד התערבות צבאית של ארצות-הברית, שתפעל לפתוח את נתיב השיט הבינלאומי למעבר מכליות. אמנם חשיבותם של המצרים ופגיעותם היחסית, וכן מצב הכלכלה העולמית והרגישות לזעזועים (בעיקר בחודשי החורף בחצי הצפוני של כדור הארץ) בשוקי האנרגיה, עלולים להעצים כל אירוע. אבל שוק האנרגיה העולמי אינו מושפע רק מגורמים פסיכולוגיים, אלא בטווח הארוך – בעיקר מתנאי היצע וביקוש. ניצול עודף ההפקה בסעודיה, שימוש בצינורות חלופיים ושחרור נפט מהמאגרים האסטרטגיים מאפשרים כבר היום לצמצם חלק ניכר מההשלכות של חסימת המצרים, אם אכן תתרחש.

במגבלת אי-הוודאות, הקשורה לכל תחזית על עימות מלחמתי, אפשר לומר שבזכות יכולתה הצבאית של ארצות-הברית, יש בכוחה לפתוח את המעבר במצרי הורמוז במחיר "נסבל". יתר על כן, נכון להיום, השימוש בנתיבי יבשה חלופיים מאפשר לפצות על שיתוק של חלק ניכר מייצוא הנפט מהמפרץ דרך המצרים. יכולת זו תגבר אם ישתמשו ב"תוספים משפרי זרימה" וצינורות קיימים יושמשו. כמות זו בצירוף הנפט שאפשר להזרים לשוק מן המאגרים האסטרטגיים עשויה לפצות על כמות הנפט העוברת במצב רגיעה במצרי הורמוז. ואולם יעילות הצעדים האלה, בהדגשת השימוש במאגרים האסטרטגיים, מוגבלת ל-45–90 יום, ומטבע הדברים יעילותם יורדת עם התמשכות המשבר. קיימת האפשרות, אם כי בסבירות נמוכה יותר, שאיראן תבחר יחד עם חסימת המצרים לתקוף מתקני נפט

חיוניים במדינות המפרץ באמצעות טילי קרקע-קרקע או על-ידי הפעלת תאי טרור. במקרה כזה האפקט השלילי על היכולת לייצא נפט מן המפרץ עלול להיות חמור בהרבה, אם כי סביר להניח שאיראן, בשל המחיר הגבוהה המגולם באפשרות זאת, תירתע מצעד כזה, אלא בתגובה על פעולה צבאית נגדה. יצוין כי בצד ההצהרות הגבירה איראן בשנה האחרונה באופן ניכר את ההתגרות שלה בכלי השיט של הצי החמישי של ארצות-הברית ושל הצי המלכותי הבריטי במימי המפרץ.³⁵ ניסיונותיה של ארצות-הברית, גם בשנה

במגבלת אי-הוודאות, אפשר לומר שבזכות יכולתה הצבאית של ארצות-הברית, יש בכוחה לפתוח את המעבר במצרי הורמוז במחיר "נסבל"

האחרונה, לכונן "קו חם" בין הציים נתקל עד כה בסירוב של איראן – מה שמעלה את החשש שמא איראן וארצות-הברית עלולות להיגרר להסלמה לא מכוונת סביב המצרים, ואז כל אירוע טקטי עלול להתפתח לאירוע עם השלכות מרחיקות לכת על כלכלת העולם ועל היציבות באזור.

בידי הקהילה הבינלאומית ישנם כלים טובים מבעבר להתמודד עם חסימה אפשרית של מצרי הורמוז. ועם זאת חשוב להמשיך ולפתח את היכולת להתמודד עם ההשלכות האפשריות של אירוע במצרים באמצעות הכלים שתוארו לעיל: לטווח הקצר, להגדיל את תפוקת הנפט בצינורות קיימים ולהשמיש אחרים, ולטווח הבינוני-ארוך להניח צינורות חלופיים "עוקפי הורמוז" על-פי המודל המיושם בימים אלו באמירויות. ואכן נראה שהאיומים והתמרונים התכופים של איראן בקרבת המצרים עוררו דחיפות מסוימת במדינות המפרץ בהקשר הזה.³⁶ כמו כן על סין – המדינה שתיפגע יותר מכולן אם תהיה הפרעה לזרימת הנפט מהמפרץ – לקחת תפקיד משמעותי יותר בשמירה על חופש השיט בימים, ולהבהיר לאיראן את המחיר הכבד שתשלם אם תנקוט צעדים מרחיקי לכת. בשל הקושי של מדינות המפרץ להתמודד לבדן עם היכולות הא-סימטריות של איראן, והספקות העולים מעת לעת בנוגע לנכונות ארצות-הברית לצאת להגנתן, נדרשים מענה אמריקני תקיף מבעבר וגיבוי בינלאומי, ובכלל זה נוכחות צבאית רציפה ומענה צבאי אמין מול האיום האיראני.

הערות

- 1 "Foreign Warships Will Need Iran's Permission to Pass through Strait of Hormuz", Fars News Agency, January 4, 2012.
- 2 Najmeh Bozorgmehr and Javier Blas, "Oil price climbs amid Iranian threat", *Financial Times*, December 27, 2011.
- 3 Energy Information Administration, "World Oil Transit Chokepoints", US Department of Energy, December 30, 2011.
- 4 ראו לדוגמה: BBC Discussion with George Galloway and Mehrdad Khonsari, January 7, 2012.
- 5 יואל גוז'נסקי, גליה לינדנשטראוס ויונתן שכטר, "'צווארי בקבוק' ימיים: לפגיעותם של מיצרי ים במזרח התיכון", **עדכן אסטרטגי** 14, גיליון 2 (יולי 2011), עמ' 73.
- 6 Jay Salomon, "Iran Rejects Proposed U.S. Military Hot Line", *The Wall Street Journal*, October 4, 2011.
- 7 Defense Intelligence Agency, "Unclassified Report to Congress on the Military Power of Iran", April 2010.
- 8 "Iran's Ballistic Missile Capabilities: A Net Assessment", International Institute for Strategic studies (IISS), May 2010.
- 9 יוסי מלמן, "בכיר איראני: אם נותקף נשגר בליץ טילים על מדינות המפרץ", **הארץ**, 11 ביוני 2007.
- 10 Joshua R. Itzkowitz Shiffrinson and Miranda Priebe, "A Crude Threat, the Limits of an Iranian Missile Campaign against Saudi Arabian Oil", *International Security*, vol. 36, no. 1 (Summer 2011), p. 168.
- 11 David Sanger and Annie Lowrey, "Iran Threatens to Block Oil Shipments, as U.S. Prepares Sanctions", *The New York Times*, December 27, 2011.

- Citlin Talmadge, "Closing Time: Assessing the Iranian Threat to the Strait of Hormuz", *International Security*, vol. 33, no. 1 (Summer 2008). 12
- Shiffrinson and Priebe, p. 169. 13
- Ibid, p. 170. 14
- "Drama off Bahrain", *Gulf Daily News*, August 20, 2011. 15
- Talmadge, pp. 84-85. 16
- "U.S. Navy: Hormuz disruption won't be tolerated", CBS News, December 28, 2011. 17
- "US warns Iran on Hormuz through secret channel", *The Jerusalem Post*, January 13, 2012. 18
- "US carrier in Gulf after passing Strait of Hormuz", *AFP*, January 23, 2012. 19
- Jim Mannion, "US will respond if Iran blocks strait: Panetta", *AFP*, January 9, 2012. 20
- "ארצות-הברית: יכולים להשמיד תוכנית הגרעין באיראן", **מעריב**, 8 NRG, בינואר 2012. 21
- ראו למשל: "בריטניה שולחת את המשחתת החזקה ביותר שלה למפרץ", **הארץ**, 7 בינואר 2012. 22
- David S. Cloud, "U.S. boosts its military presence in Persian Gulf", *The Los Angeles Times*, January 12, 2012. 23
- Simon Henderson, "Energy in Danger: Iran oil, and the west", *Policy Focus* 83, June 2008, The Washington Institute for Near East Policy. 24
- "Iran's Naval Force: From Guerilla Warfare to a Modern Naval Strategy", Office of Naval Intelligence, fall 2009, US Navy. 25
- גם איראן פגיעה מאוד להתקפה על מתקני הנפט שלה, אם כי פגיעה בהם מנוגדת לאינטרס הקהילה הבינלאומית, המבקשת למתן עליות מחירים בשוק הנפט. חלק הארי של ייצוא הנפט האיראני עובר דרך האי חרג', הנמצא 25 ק"מ מחוף איראן ו-483 ק"מ מצפון-מערב למפרץ, במחוז בושהר (במתקן באי אפשר לאחסן כ-20 מיליון חביות נפט). מתקן משני בחשיבותו נמצא באי לבן, גם הוא במפרץ. מתקני נפט נוספים נמצאים באי קיש ובעבדאן. איראן מייבאת כמויות גדולות של בנזין, וחלק ממנו מועבר דרך טרמינלים בים הכספי ונועד לצריכה פנימית. חלק מהעסקאות הן ברטר, כלומר איראן מייצאת בתמורה נפט גולמי דרך נמלי המפרץ. 26
- ניצן פלדמן, "מהי עוצמתו האמיתית של נשק הנפט האיראני?", **עדכן אסטרטגי**, כרך 10, גיליון 2 (אוגוסט 2007). 27
- "West plans to tap oil reserves if Iran blocks Strait of Hormuz", Reuters, January 7, 2012. 28
- Bruce Stanley, Ayesha Daya and Anthony DiPaola, "Hormuz Bypass Oil Pipeline Is Delayed", Bloomberg, January 9, 2012. 29
- Henderson, p. 16. 30
- הצריכה הפנימית של נפט וגז בסעודיה גדלה בקצב שנתי ממוצע של שבעה אחוזים, קצב שעלול לסכן את יכולתה של הממלכה לשמש בעתיד וסת תפוקה (כיום הממלכה צורכת כ-2.8 מיליון חביות ביום, שהם כרבע מכלל התפוקה שלה, בקצב זה, בשנת 2038 היא לא תוכל לייצא נפט כלל). 31
- Glada Lahn and Paul Stevens, "Burning Oil to Keep Cool: The Hidden Energy Crisis in Saudi Arabia", Chatham House, December 2011. 32
- Keith Bradsher and Clifford Krauss, "Pressed by U.S., Asian Countries Look for Ways to Reduce Purchases of Iranian Oil", *The New York Times*, January 6, 2012. 33

- Jonathan Schroden, "A Strait Comparison: Lessons learned from the 1915 34
Dardanelles Campaign in the context of a Strait of Hormuz closure event", Center
for Naval Analysis, September 2011.
- "U.S. considers emergency hotline with Iran as close encounters bring fear of 35
conflict", *Al-Arabiya*, September 19, 2011.
- Summer Said and Benoit Faucon, "Gulf Ministers Float Talks on Countering a 36
Blockade", *The Wall Street Journal*, December 25, 2011. See also: Iraq, Kuwait Seek
to mitigate risk of Hormuz blockade, *The Wall Street Journal*, January 31, 2012.